

Komt er terug leven in de Zenne?

Stand van zaken

Sinds de opstart van de rioolwaterzuiveringsinstallaties in Brussel, Vlaanderen en Wallonië is de kwaliteit van het Zennewater behoorlijk verbeterd. In 2009-2010 was het zuurstofgehalte in het water in het Brussels Gewest vrij goed en kwamen de concentraties stikstof en fosfaten (afkomstig uit onze uitwerpselen) en koolstof (vooral aanwezig in etensresten) dicht bij de opgelegde normen van de Kaderrichtlijn Water. Het is net door de afbraak van die stoffen door de bacteriën dat heel wat diersoorten stikken. Bacteriën verbruiken namelijk zuurstof en doen zo het zuurstofgehalte dalen.

Ondertussen bleven andere giftige stoffen nog in te grote concentraties in het water aanwezig, zoals koolwaterstof (auto's, verwarming), sommige pesticiden, chloor (strooizout, afvalwater) en PCB's (elektrische transformatoren). Sommige van die stoffen zijn al lang in de rivier aanwezig, opgeslagen in de bodem van rivierbedding. Als het hard regent, komen deze stoffen uit het bodemslib terug in het water terecht.

De verbetering van de waterkwaliteit heeft geen groot effect gehad op de ontwikkeling van het leven in de rivier. In 2009-2010 werd de ecologische kwaliteit van de Zenne waar ze Brussel binnenstroomt als ronduit slecht beschouwd, terwijl die bij het verlaten van Brussel eerder van gemiddelde kwaliteit was. Die verbetering was vooral te merken door de aanwezigheid van enkele weekdieren en waterplanten. De analyses van 2013 toonden jammer genoeg geen duidelijke verbetering: geen vissen te bespeuren. Datzelfde jaar werden in Mechelen, zo'n 40 kilometer buiten Brussel, evenwel opnieuw vissen in de Zenne gespot, met dank aan de rioolwaterzuiveringsinstallaties. Dertien vissoorten (waaronder paling, voorn, brasem, baars, meerval en bot) werden er geïnventariseerd in een zone die weliswaar positief wordt beïnvloed door de getijden. De resultaten van de elektrovisserij, die op een bepaald moment en plaats gebeurt, moeten echter gerelativeerd worden. In 2015 werd er bij het elektrovisseren in Anderlecht terug niets gevonden, terwijl de mensen die werkten aan de reiniging van de rivierbedding er dat zelfde jaar toevallig een school vissen¹ hebben gezien.

Hoe komt het dat de waterfauna en -flora zich zo moeizaam herstellen in het Brussels Gewest? Er zijn verschillende hypothesen. Allereerst is er de structuur van de bedding van de Zenne. Op verschillende plaatsen verhinderen de metalen en betonnen oevers dat planten er zich ontwikkelen en dus ook dat vissen er eitjes afzetten. Een andere oorzaak is het verdwijnen van heel wat meanders door het rechte trekken van de rivier (er zijn er echter nog in Anderlecht). Meanders zorgen immers voor verschillende leefomstandigheden die gunstig zijn voor de biodiversiteit: verschil in stroomsnelheid, verschillende dieptes en ondergronden (zand, grint, slib). Ook de overwelling over een afstand van 9 km, een zone zonder daglicht, vormt ongetwijfeld een belangrijk obstakel voor de migratie van sommige soorten, met als gevolg dat ook de kansen voor de herpopulatie verminderen in de delen die wel openlucht zijn, stroomopwaarts en stroomafwaarts van de sluis.

Waarschijnlijk is ook de waterkwaliteit ontoereikend. Voornamelijk tijdens de zomer is er door droogte en een laag debiet niet genoeg zuurstof aanwezig in het water. Stroomopwaarts Brussel, in Wallonië en in Vlaanderen is het water dat terug in de Zenne terecht komt nog niet helemaal gezuiverd, met name in het Pajottenland. In het Brussels Gewest wordt het afvalwater bijna allemaal behandeld, maar de rioolwaterzuiveringsinstallatie van Vorst, waar het afvalwater van 350.000 inwoners behandeld wordt, zuivert het water nog niet optimaal. Daarenboven heeft de luchtvervuiling, via het regenwater, ook een negatief effect op de waterlopen.

De chemische stoffen die weinig of niet behandeld worden in de rioolwaterzuiveringsinstallaties en die overmatig aanwezig zijn in de Zenne (pesticiden, koolwaterstoffen, ...) hebben een negatieve invloed op het leven in het water. Daarbij moet nog vermeld worden dat het afvalwater van het Erasmusziekenhuis, waar uiteraard veel meer medicatie inzit dan in het huishoudelijk afvalwater, niet op een speciale manier behandeld wordt, maar

¹ Opmerking : In de Woluwe zitten wel heel wat soorten vis. Op de grens van het Brusselse gewest mondt de Woluwe uit in de Zenne nadat het door verschillende Brusselse gemeenten is gepasseerd.

naar de rioolwaterzuiveringsinstallatie van Vorst wordt geleid dat de medicijnen niet of weinig uit het water zuivert.

Ook het rioleringsnetwerk van Brussel, waarin zowel huishoudelijk afvalwater als regenwater terecht komen, heeft een invloed op de waterkwaliteit van de rivier. Wanneer het hard regent, kunnen de riolen al het water niet altijd slikken. Om te vermijden dat de riolering verstopt, stroomt het overtollige water in de stormbekkens, maar op sommige plaatsen ook in de Zenne en in het kanaal, met een verhoogde terugloop naar de rivier². Dat probleem stelt zich ook bij de twee waterzuiveringsinstallaties waar het teveel aan water (ongeveer 10% van het volume aan gezuiverd water in de RWZI Brussel-Noord en 4% in Vorst) beperkt gezuiverd wordt vooraleer het terug in de Zenne terecht komt. Men kan zich dus afvragen of dat water, dat nog vuil is ondanks de verdunning met regenwater, niet iedere keer een aanslag vormt op het leven dat er zich heeft kunnen ontwikkelen dankzij de afvalwaterzuivering. Bovendien blijft die verdunningsfactor in de Zenne beperkt omdat het een kleine rivier is voor een grote agglomeratie, vergeleken met rivieren als Schelde en Maas.

Toekomstperspectieven

De Zenne heeft de goede ecologische en chemische staat die werd aanbevolen door de Europese Kaderrichtlijn-Water voor het jaar 2015 dus jammer genoeg niet bereikt. De Seine in Parijs is met haar vijfenveertig vissoorten (waaronder de zalm) die in 2011 geïdentificeerd werden, al veel dichterbij dat doel. Volgens de schattingen van Leefmilieu Brussel zal de Zenne die goede staat maar over ruim tien jaar bereiken. Maar pessimisme is hier niet op zijn plaats. Er is al veel gedaan om de situatie te verbeteren en nog meer acties zijn gepland.

Welke acties kunnen en moeten nog ondernomen worden een goede ecologische en chemische staat te bereiken? Uiteraard zullen de riolerings- en waterzuiveringsprojecten in de vallei van de Neerpedebeek in Anderlecht, maar ook in het Vlaamse en Waalse deel van de Zennevallei stroomopwaarts Brussel voor een verbetering van de waterkwaliteit stroomafwaarts in de Brusselse regio zorgen. Ook de renovatie van de RWZI in Vorst die in 2017 klaar zou moeten zijn, zal daarbij helpen. In Brussel stroomt er op sommige plaatsen nog vuil afvalwater direct de Zenne in. Sommige van die afvoerbekken, zoals de Vogelzangbeek, moeten nog aangepakt worden. Het betreft het afvalwater van verschillende duizenden inwoners³.

Het probleem van het overtollige rioolwater dat bij hevige regen in de waterlopen terecht komt, zou opgelost kunnen worden door het regenwater te scheiden van het huishoudelijk afvalwater. Maar de kost van zulk project is voor het Gewest heel hoog en moeilijk te verwezenlijken. Bovendien is het regenwater dat via het wegdek en de daken direct in de waterlopen terecht komt, vervuild met producten als koolwaterstoffen, zware metalen of strooizout. Dat vervuilde regenwater passeert de waterzuiveringsinstallaties die de stoffen er toch een beetje zouden kunnen uitgehaald hebben, immers niet. De afsluiting van de riolen zou dit probleem kunnen verhelpen, want een niet verwaarloosbare hoeveelheid grondwater sijpelt daar in, waardoor het debiet in de riolen onnodig stijgt. Met de verwachte groei van de Brusselse bevolking zal de hoeveelheid water in de riolen bovendien alleen maar toenemen.

In afwachting kunnen een aantal acties door particulieren, in de privé-sector of in de openbare sector, er toe leiden dat er minder water in de riolen terecht komt door afstroming. Zo kan men bijvoorbeeld regenwaterputten plaatsen, dakbegroeiing aanbrengen, opvangbekkens graven⁴, of parkings aanleggen waarvan de bodem waterdoorlatend is. Er moet ook werk van gemaakt worden om het bronwater en de beekjes terug hun natuurlijke weg te laten volgen zonder te moeten passeren langs de collectoren. Deze zullen met hun nieuwe debieten, zuurstof bevatten dat goed is voor de Zenne, vooral bij droog weer. Eens het water in de riolen terecht gekomen is, vormen de stormbekkens een (dure) remedie om overstromingen te vermijden. In het Brussels

² Gemiddeld een zestigtal overstromingen per jaar per afvoerkanaal.

³ Zulke afvoerkanalen bestaan waarschijnlijk ook stroomopwaarts van Brussel, in Wallonië en in Vlaanderen.

⁴ Sommige Brusselse waterlopen hebben deze reeds.

gewest, meer bepaald in de vallei van de Woluwe en van de Maalbeek, zijn er al een aantal bekkens en er worden nog nieuwe bekkens gepland.

Wat de chemische producten betreft, moeten er stroomopwaarts extra inspanningen gedaan worden. De kwaliteit van de waterlopen kan verbeteren door de verkoop van ecologische onderhoudsproducten, dankzij het extra belasten van milieuvervuilende producten, het verbod of de beperking op het gebruik van bepaalde stoffen (pesticiden⁵, strooizout vervangen door zand, ...), en door de sensibilisering van de bevolking. Over dit onderwerp, willen we verwijzen naar *Het Gewestelijk programma voor pesticidenreductie van het Brussels Gewest 2013-2017*, dat verschillende acties voorziet voor sensibilisering, informatie en ondersteuning. Stroomafwaarts moet het vervuilde slib, een lastig overblijfsel uit het verleden, aangepakt worden om achteraf te worden gesaneerd. Die zeer dure saneringswerken zorgen ervoor dat we ons bewust worden van de impact die onze acties hebben op de toekomstige generaties. We merken op dat deze werken onlangs zijn uitgevoerd op het deel van de Zenne dat door Anderlecht stroomt en zich voortzet richting het noorden. Het slib dat daar werd opgehaald, was minder vervuild dan verwacht.

Er kunnen ook maatregelen getroffen worden op het niveau van de bedding van de waterlopen. Door ze (waar mogelijk) in open lucht te laten stromen – zoals nu voor verschillende delen van de Woluwe het geval is –, verhoogt de kans op leven in het water en vergemakkelijkt de migratie. In het kader van het beleid van Leefmilieu Brussel dat streeft naar de ontwikkeling van een 'blauw netwerk'⁶ heeft men onlangs ook de Molenbeek in Jette en de Geleytsbeek in Ukkel weer opengesteld.

De kunstmatige oevers kunnen vervangen worden zodat een natuurlijke vegetatie zich er opnieuw kan ontwikkelen. Het aantal bomen kan beperkt worden, want die belemmeren de lichtinval op het water die nodig is om de biodiversiteit te verhogen. De obstakels die de migraties dwarsbomen, kunnen dus verwijderd of omzeild worden. De stroomsnelheden van het water kunnen gevarieerd worden (door de aanleg van meanders bijvoorbeeld) om een rijke fauna en flora te bevorderen. Bovendien zorgt de aanwezigheid van meer leven in het water voor een behoorlijke verbetering van de natuurlijke zuiveringscapaciteit van de waterlopen. Een proces waaraan de Vogelzangbeek in Anderlecht met zijn bochtige bedding in volle natuur, al behoorlijk toe bijdraagt.

Tot slot is het niet één actie, maar eerder een geheel aan initiatieven dat ervoor zorgt dat onze beken en rivieren hun pracht van weleer toch minstens gedeeltelijk kunnen terugvinden. Het is aan de generaties die komen om ervan te genieten en om dankbaar te zijn voor de gedane werken.

Guillaume de Wouters (2016)

⁵ De aanwezigheid van vegetatie (hagen, coulisselandschap) aan de rand van de akkers en velden vertraagt de afvoer van verontreinigd water.

⁶ Voor de Zenne werden twee haalbaarheidsstudies uitgevoerd, één in de buurt van het Maximiliaanpark voor een strook van 500 meter, en de andere ten noorden van Brussel, langs het kanaal, voor ongeveer 300 meter.